

Asia: VN/34692/2024

Lausuntopyyntö toimeentulotuen kokonaisuudistuksesta

Lausunnonantajan lausunto

Velvoitteeseen ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi, velvoitteeseen hakea ensisijaista etuutta ja perusosan alentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain uudistusluonnos lisää merkittävästi seurauksia toimeentulotuen saajien velvoitteiden laiminlyömisestä. Asiakkaan tulee ilmoittautua kokoaikatyön hakijaksi, hakea ensisijaisia etuuksia (esim. työttömyysetuutta) ja osallistua viranomaisten määrittämiin palveluihin. Näiden ehtojen täyttämättä jättäminen voi johtaa perusosan alentamiseen enintään 50 %:lla, myös ensimmäisestä laiminlyönnistä.

Tämä malli sisältää useita vakavia ongelmia:

Uudistusehdotusten keskeinen ongelma liittyy niiden joustamattomuuteen ja puutteelliseen huomioon asiakkaan yksilöllisissä olosuhteissa. Vaikka tavoitteena on lisätä toimeentulotuen saajien aktiivisuutta ja vähentää riippuvuutta etuuksista, pelkkä velvollisuuksien kiristäminen ilman perustasojen turvaamista tai kohdennettua tukea voi pahimmillaan johtaa haavoittuvien ryhmien syrjäytymisen syvenemiseen. On ensisijaista varmistaa, että sääntely tukee asiakkaita heidän toimintakykynsä rajoissa ja mahdollistaa heidän etenemisensä kohti pitkäjänteistä taloudellista itsenäisyyttä.

Ehdotettu sääntely ei riittävästi huomioi asiakkaan kokonaistilannetta, kuten:

- Mielenterveysongelmat, esimerkiksi masennus tai ahdistuneisuushäiriö, voivat estää aktiivisen työhaun tai palveluihin osallistumisen, vaikka virallista työkyvyttömyyslausuntoa ei ole.
- Päihderiippuvuudet, neuropsykiatriset vaikeudet tai kognitiiviset ongelmat voivat estää vaadittujen toimien täyttämisen ajoissa.
- Hoivavastuu (esim. yksinhuoltajat) saattaa rajoittaa mahdollisuutta ilmoittautua kokoaikatyönhakijaksi tai osallistua viranomaistoimiin.

Sanktiojärjestelmä voi aiheuttaa kohtuuttomia seurauksia haavoittuville ryhmille. Se voi johtaa tilanteisiin, joissa:

- Asiakas menettää merkittävän osan toimeentulostaan ilman, että kyse olisi tahallisesta laiminlyönnistä.
- Toimeentulotuen perusosan alentaminen aiheuttaa vaikeuksia hankkia ruokaa, lääkkeitä tai maksaa vuokraa.
- Asiakkaat ajautuvat tilapäismajoitukseen, velkaantuvat tai keskeyttävät kuntouttavan työtoiminnan tai muun tuetun polun.

Käytännön esimerkki:

Yksinhuoltaja, joka ei kykene osallistumaan TE-toimiston tapaamiseen lapsen sairastumisen vuoksi, saa perusosan alennuksen. Tästä seuraa vuokranmaksun viivästyminen ja sähkölaskujen maksamatta jättäminen – tilanne, joka voisi eskaloitua lastensuojeluilmoitukseen.

Vaikka perusosan alentaminen ei kohdistu suoraan lapsen osaan, sen vaikutukset heijastuvat suoraan lapseen, esimerkiksi:

- Ravinnon, harrastusten ja muiden perushyvinvointia tukevien tekijöiden karsiminen.
- Perheen stressitason nousu ja vanhemman uupumus.
- Asunnon menetyksen uhka.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan (artikla 3, 26 ja 27) lapsen etu on asetettava ensisijalle kaikissa viranomaistoimissa. Tämä ei voi toteutua, jos lapsi joutuu kärsimään huoltajansa tukialennuksen seurauksista.

Esitys ei velvoita viranomaista arvioimaan asiakkaan elämäntilannetta tai palvelutarvetta aina ennen perusosan alentamista. Tämä on vastoin sosiaalihuoltolain (1301/2014) 36 §:n henkeä, jossa korostetaan yksilöllistä palvelutarpeen arviointia ja tuen suunnittelua.

Ehdotukset

Esitämme seuraavat muutokset:

- Perusosan alentaminen tulee kytkeä aina yksilölliseen arviointiin ja mahdolliseen palvelutarpeen selvittämiseen ennen päätöksen tekemistä. Toki palvelutarpeen arvioinnin tekeminen ennen perusosan alentamista voi olla pulmallista, tähän olisi pohdittava soveltuvaa mekanismia.
- Perusosan alennus ei saa koskea perheitä, joissa on huollettavia alaikäisiä lapsia.

- Ensisijaiset etuudet on haettava, mutta viranomaisten tulee tarjota aktiivisesti tukea, ohjausta ja tarvittaessa rinnalla kulkemista.
- Työnhakijaksi ilmoittautumisen velvoite tulee olla joustava ja huomioida erityisesti osittain työkyvyttömät ja huoltovelvolliset.
- Tukea asiakkaille tulisi tarjota ensisijaisesti työvoimapalveluista ja Kelasta.

Perusosan suuruuteen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotuen perusosan alentaminen on yksi keskeisimmistä ehdotetuista muutoksista toimeentulotukilain uudistuksessa. Eesityksen mukaan perusosaa alennetaan 3 % yksin asuvilta ja vanhempiensa luona asuvilta täysi-ikäisiltä sekä 2 % muilta ryhmiltä. Ansiotulovähennyksen poistaminen ja vähäisten tulojen etuoikeuden kaventaminen täydentävät tätä kokonaisuutta.

Nämä muutokset ovat aikuissosiaalityön, ihmisoikeusvelvoitteiden ja lasten hyvinvoinnin näkökulmasta ongelmallisia useasta syystä.

Toimeentulotuen riittämättömyys tulee kärjistymään. Jo nykyisellään perusosan taso ei ole riittävä turvaamaan ihmisarvoista elämää. Useat asiantuntijatahot, mukaan lukien Euroopan sosiaalisten oikeuksien komitea, ovat todenneet Suomen toimeentulotuen tason riittämättömäksi.

Leikkaukset:

- Syventävät erityisesti yksinasuvien ja nuorten aikuisten köyhyyttä.
- Voivat johtaa siihen, että asiakkaat joutuvat tinkimään lääkkeistä, terveellisestä ruoasta tai asumismenojen maksamisesta.
- Lisäävät toimeentulotuen täydentävän ja ehkäisevän osan tarvetta – mutta ilman että näihin on osoitettu lisäresursseja tai selkeitä ohjeita.

Ansiotulovähennyksen poistamisella on kielteisiä kannustevaikutuksia. Ansiotulovähennyksen (150 €/kk) poistaminen:

- Vähentää matalapalkkatyötä tekevien nettotuloja suhteessa tukeen.
- Voi heikentää kannustimia ottaa vastaan osa-aika- tai keikkatyötä.
- On ristiriidassa työlinjan ja aktivointiajattelun kanssa, koska se rankaisee työn vastaanottamisesta.

Esimerkiksi opiskelija tai työtön henkilö, joka tekee satunnaisesti osa-aikatyötä ja saa tällä tavoin hieman lisätuloja toimeentulotuen rinnalle, menettää ansiokehityksensä edut. Hän voi kokea, ettei työ kannata.

Esitys poistaa oikeuden jättää vähäiset tulot (esim. läheisten avustukset, satunnaiset lahjat) huomiotta. Tällä on suoria sosiaalisia vaikutuksia:

- Heikentää sosiaalisten tukiverkostojen merkitystä.
- Lisää yksilöiden eristäytymisen ja häpeän kokemusta tuen hakemisesta.
- Saattaa johtaa siihen, että perheet eivät enää tue toisiaan taloudellisesti, koska se vaikuttaa suoraan toimeentulotukeen.

Vaikka lapsen perusosan suuruus ei muutu, vanhemman perusosan leikkaus vaikuttaa väistämättä perheen toimeentuloon. Perusosan varoilla katetaan myös lapsen ruokaan, hygieniaan ja arkeen liittyviä menoja.

- Yksinhuoltajien tilanne korostuu: leikkaus yhdistettynä velvoitteisiin voi johtaa tilanteeseen, jossa lapsen tarpeista joudutaan tinkimään.
- Syrjäytymisen riski kasvaa: köyhyys vaikeuttaa koulunkäyntiä, harrastamista ja sosiaalista osallisuutta.

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikla 27 velvoittaa valtiota varmistamaan, että lapsella on riittävä elintaso. Esitys voi vaarantaa tämän oikeuden toteutumisen heikentämällä lapsen ympäristön taloudellista kestävyyttä.

Ehdotukset

Esitämme, että:

- Toimeentulotuen perusosan suuruutta ei leikata. Mikäli leikkauksia tehdään, niiden vaikutuksia arvioidaan laajasti ennen toimeenpanoa ja niiden kompensoimiseksi kehitetään muita tukimuotoja.
- Ansiotulovähennystä ei poisteta, vaan sitä kehitetään kannustavampaan suuntaan. Työn vastaanottamisen tulisi aina parantaa asiakkaan kokonaistuloja.
- Vähäiset lahjat ja yksityisten tukien muodot säilytetään tuen ulkopuolella, etenkin jos ne ovat satunnaisia ja tarkoitettu elämää tukeviksi.
- Perheellisten vanhempien ja erityisesti yksinhuoltajien kohdalla arvioidaan kokonaisvaltaisesti, miten perusosan muutokset vaikuttavat lapsen hyvinvointiin.

Tiedon saamiseen ja luovuttamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain muutoksessa esitetään laajennuksia viranomaisten väliseen tiedonvaihtoon. Tarkoituksena on sujuvoittaa päätöksentekoa, mahdollistaa tehokkaampi valvonta ja tukea

velvoitteiden täyttymistä. Tiedonsaanti laajenisi muun muassa Kelan, TE-toimiston, Migrin, kuntien ja hyvinvointialueiden välillä.

Vaikka hallinnollinen näkökulma ymmärretään, esitys herättää oikeusturvaan, yksityisyydensuojaan ja asiakasluottamukseen liittyviä huolia.

Esitys ei sisällä riittäviä takeita siitä, että asiakas olisi tietoinen siitä, milloin hänen tietojaan luovutetaan, kenelle ja mihin tarkoitukseen. Tämä on ristiriidassa perustuslain 10 §:n suojaaman yksityiselämän suojan kanssa sekä EU:n yleisen tietosuoja-asetuksen (GDPR) periaatteiden kanssa, kuten:

- Informointivelvollisuus
- Tarkoitussidonnaisuus
- Minimointiperiaate

Esimerkki:

Asiakas ei tiedä, että hänen tietonsa TE-toimiston passiivisuudesta on siirretty automaattisesti Kelalle, joka tekee perusosan alentamispäätöksen tämän tiedon perusteella, ilman että asiakkaalla on ollut mahdollisuus esittää omaa selvitystään.

Pelkkä tiedonsaantioikeus ilman sosiaalihuollon asiantuntemusta lisää vaaraa virheellisistä tulkinnoista. Tietojen tekninen siirto ei korvaa sosiaalityön ammatillista tulkintaa. Esimerkiksi:

- Asiakkaan mahdollinen poissaolo palvelusta voi johtua perustellusta syystä (esim. sairaus tai kriisitilanne), jota ei voida päätellä tietojärjestelmistä.
- Tiedot eivät sisällä aina kontekstia tai selitystä, mikä voi johtaa virheellisiin päätelmiin.

Tiedon vaihtaminen ilman inhimillistä arviointia lisää riskiä, että asiakas saa perusteettoman sanktioinnin tai menettää tukioikeuden.

Sosiaalityössä keskeinen työväline on luottamus. Asiakkaan kokemus siitä, että hänen tietojaan käytetään hänen tietämättään tai hallinnollisesti sanktioivassa tarkoituksessa, voi johtaa:

- Luottamuksen menetykseen viranomaisia kohtaan
- Avun hakemisen ja yhteistyön vähentymiseen
- Palvelujen alikäyttöön, joka johtaa tilanteiden kriisiytymiseen

Erityisesti nuorten ja traumataustaisten asiakkaiden kohdalla tämä riski on merkittävä.

Lapsiperheiden kohdalla tiedonvaihto voi koskea perheenjäsenten tilannetta yksilöllisesti eri viranomaisissa. On erityisen tärkeää varmistaa, että:

- Lapsen henkilötietoja ei käsitellä ilman perusteltua syytä
- Vanhempien tilannetta ei arvioida vain yksittäisen viranomaisen kirjauksen perusteella
- Tiedonvaihto ei johda tarpeettomiin lastensuojeluilmoituksiin tai virhetulkintoihin

Ehdotukset

Esitämme, että:

- Asiakkaalle annetaan selkeästi ymmärrettävä tieto siitä, mitä tietoja luovutetaan, miksi ja kenelle.
- Tiedonvaihdon käyttötarkoitus rajataan tarkasti, ja luovutettavien tietojen sisältö minimoidaan.
- Jokainen tiedonvaihtotilanne edellyttää inhimillistä, ammatillista arviointia ennen päätöksentekoa, erityisesti perusosan alentamiseen liittyen.
- Sosiaalihuollon ammattilaisille taataan pääsy tiedonvaihdon piiriin, jotta he voivat tulkita asiakkaan tilannetta oikeudenmukaisesti.
- Tiedonvaihdon vaikutuksia yksilön oikeuksiin arvioidaan laajasti ja ennakoivasti osana lakimuutoksen toimeenpanoa.

Kunnan rahoitusosuuden lisäämiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain uudistus ehdottaa, että kunnat vastaavat jatkossa täysimääräisesti yksin asuvien 18–24-vuotiaiden perustoimeentulotuesta. Tämä tarkoittaa rahoitusosuuden nostamista 50 prosentista 100 prosenttiin niiden nuorten osalta, joiden kotitaloudessa ei asu muun ikäisiä henkilöitä.

Vaikka esityksen mukaan tämä rahoitusvastuun lisäys kompensoidaan kunnille pysyvästi peruspalveluiden valtionosuusjärjestelmän kautta, muutokseen liittyy edelleen useita haasteita ja jännitteitä:

- Valtionosuuskompensaatio ei automaattisesti tarkoita sitä, että kunnilla olisi resurssit tai rakenteet nuorten palvelujen vahvistamiseen – se kattaa etuusmenot, mutta ei välttämättä mahdollisuutta ennaltaehkäisevään työhön.
- Päätöksenteko säilyy edelleen Kelalla (perustoimeentulotuki) ja hyvinvointialueilla (täydentävä ja ehkäisevä tuki), vaikka kunta kantaa rahoitusvastuun. Tämä luo hallinnollisen epäsymmetrian, jossa kustannuksia ei voi suoraan ohjata palveluihin.
- Rahoituksellinen kannustin ei yksinään riitä kehittämään nuorille tarkoitukseenmukaisia palveluja ilman lainsäädännöllistä tai strategista ohjausta.

Esityksessä todetaan, ettei kunnille säädetä uusia velvoitteita nuorten koulutus- tai työllisyyspalveluista. On kuitenkin ilmeistä, että rahoitusvastuun kasvu ohjaa kuntia vaikuttamaan nuorten tilanteisiin yhä enemmän – mutta ilman säädöspohjaista vastuuta tai selkeitä yhteistoimintamalleja hyvinvointialueiden kanssa.

Ehdotukset

Valtionosuuskompensaation rinnalle tarvitaan toiminnallisia tukirakenteita, jotta kunnat voivat panostaa nuorten ohjaukseen, koulutuspolkuihin ja ehkäisevään tukeen. Esitämme, että:

- Kuntien, Kelan ja hyvinvointialueiden välinen yhteistyövelvoite tulee kirjata lakiin tai ohjeistukseen, jotta palveluketjut eivät katkea vastuun siirtyessä.
- Valtionosuusjärjestelmää tulisi kehittää siten, että se palkitsee myös nuorten tuen tarpeen ennaltaehkäisystä, ei vain etuusmenojen kattamisesta.
- Kunnilta edellytetään vuosittaista raportointia rahoituksen kohdentumisesta nuorten tukipalveluihin.

Asumismenojen tarkentamiseen liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain uudistuksessa ehdotetaan, että jatkossa hyväksyttäviä asumismenoja tarkastellaan entistä tiukemmin. Mikäli asiakkaan asumismenot ylittävät kunnassa hyväksyttävän tason, hänellä olisi kolmen kuukauden määräaika siirtyä edullisempaan asuntoon. Tämän jälkeen toimeentulotuessa voitaisiin huomioida vain hyväksyttävä osa vuokrasta, vaikka asiakas ei olisi löytänyt uutta asuntoa.

Esitys aiheuttaa merkittäviä huolia erityisesti lapsiperheiden, asunnottomuusriskissä olevien ja heikommassa asemassa olevien henkilöiden kannalta.

Tosiasiassa kolmen kuukauden määräaika on useimmiten epärealistinen. Asuntomarkkinatilanne, erityisesti kasvukeskuksissa ja pienituloisten suosimilla alueilla, on ruuhkautunut ja kilpailtu. Määräaika:

- Ei riitä uuden, kohtuuhintaisen ja sopivan asunnon löytämiseen.
- On kohtuuton etenkin yksinhuoltajille, mielenterveys- tai päihdekuntoutujille, vammaisille tai muille erityisryhmille, joille muuttaminen on haastavaa.
- Saattaa pakottaa asiakkaat hyväksymään asuntoja, jotka eivät vastaa heidän tarpeitaan tai terveydellisiä edellytyksiä.

Esimerkki:

Yksinhuoltaja ei löydä lapsensa koulun läheltä kohtuuhintaista asuntoa kolmen kuukauden sisällä. Nykyinen vuokra on korkeampi kuin Kelan hyväksymä raja. Tämän jälkeen osa vuokrasta jää kattamatta – perhe joutuu velkaantumaan tai uhkaa menettää asuntonsa.

Muutoksen myötä lapsiperheiden asumisen turva vaarantuu. Vakaa asuminen on keskeinen suojatekijä lapsen hyvinvoinnille. Asunnon vaihtaminen lapsiperheessä voi:

- Katkaista koulunkäynnin tai päivähoidon jatkuvuuden.
- Estää sosiaalisten suhteiden säilymisen (kaverit, harrastukset).
- Lisää stressiä ja turvattomuutta, mikä vaikuttaa koko perheen toimintakykyyn.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 27 artikla velvoittaa valtiota turvaamaan lapselle riittävän elintason – mukaan lukien asumisen. Kolmen kuukauden määräaika ilman harkinnanvaraa voi rikkoa tätä oikeutta.

Asumiskustannusten huomioinnissa tulee säilyttää yksilöllinen harkinta. Vaikka tarkoitus on yhdenmukaistaa käytäntöjä ja varmistaa kohtuulliset asumiskustannukset, täysi normiohjaus ilman joustoa voi olla kohtuutonta. Yksilöllisen harkinnan avulla voidaan huomioida:

- Erityistarpeet (esim. esteettömyys, sairauksien vaatima asunnon sijainti)
- Markkinatilanne ja alueellinen vuokrataso
- Asiakkaan mahdollisuudet vaikuttaa tilanteeseensa (esim. tilapäinen toimeentulon notkahdus)

Asumismenojen tarkentamisella on välillisiä vaikutuksia ja se voi johtaa velkaantumiseen ja asunnottomuuteen. Jos asiakas joutuu kattamaan osan vuokrasta muista varoistaan, joita ei ole, seurauksena on:

- Vuokrarästit ja häätöuhka
- Muuttaminen epävarmaan tai väliaikaiseen asumiseen
- Tarve ympärivuorokautisiin asumispalveluihin, joiden kustannukset ovat moninkertaisia verrattuna normaaliin toimeentulotukeen

Esimerkki:

Asiakas ei saa uutta vuokra-asuntoa määräajassa. Vuokranmaksu viivästyy. Hän joutuu majoittumaan tilapäisesti sukulaisten luona tai kriisiasumiseen, jonka kustannukset voivat olla 100–150 euroa yöltä – selvästi enemmän kuin perustoimeentulotuen osuus asumiskuluista.

Ehdotukset

Esitämme, että:

- Kolmen kuukauden määräaikaa tarkastellaan joustavasti ja sitä ei sovelleta automaattisesti, vaan aina yksilöllisen harkinnan perusteella.
- Lapsiperheiden asumisen turva asetetaan etusijalle, eikä perheen vuokramenoja alenneta, jos muutto vaarantaisi lapsen hyvinvointia.
- Asumismenojen hyväksymisessä otetaan huomioon erityistarpeet, esteettömyys ja alueelliset asuntomarkkinat.
- Päätöksenteon yhteydessä arvioidaan mahdollinen asumisen menetyksen riski ja tarvittaessa ohjataan asiakkaat asumisneuvontaan tai täydentävän toimeentulotuen piiriin.

Vaikutusten arviointiin liittyvä lausuntopalaute:

Toimeentulotukilain uudistusesityksessä (HE-luonnos 10.4.2025) esitetään huomattavia muutoksia toimeentulotuen rakenteeseen, ehtoihin ja käytäntöihin. Kuitenkin esityksestä puuttuu kattava, monitahoinen ja oikeudenmukainen vaikutusten arviointi, mikä heikentää lainsäädäntöesityksen läpinäkyvyyttä ja hyväksyttävyyttä.

Hallituksen esityksessä todetaan, että säästöjen ja toisaalta syntyvien lisäkustannusten vaikutusta on vaikea arvioida. Huolta herättää erityisesti köyhyyden ja huono-osaisuuden kasvaminen ja vähäistenkin kannustimien karsimisen negatiiviset seuraukset.

Toisaalta byrokratia vähenee, kun ei perusosan alentamisesta tehtäisi enää automaattista ilmoitusta, mutta perustoimeentulotuen osalta syntyisi lisää byrokratiaa, mikäli arvioidaan usein ja tiheään tahtiin työnhakutilanteita.

Lapsivaikutusten arviointi puuttuu

Esitys sisältää lukuisia kohtia, joilla on suoria ja välillisiä vaikutuksia lapsiin, mutta siitä puuttuu systemaattinen lapsivaikutusten arviointi. Tämä on vakava puute, sillä:

- Vanhempien perusosan alentamiset, vuokramenojen rajoitukset ja tukien menetykset vaikuttavat suoraan lapsen arkeen.
- Lapsen oikeus riittävään elintasoon, vakaaseen asumiseen ja osallisuuteen voi vaarantua ilman, että lainsäätäjä on arvioinut vaikutuksia tai ottanut käyttöön lieventäviä toimenpiteitä.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus (artikla 3) edellyttää lapsen edun ensisijaisuutta kaikissa viranomistoimissa. Ilman lapsivaikutusten arviointia tätä periaatetta ei voida taata. Haavoittuvien ryhmien näkökulma jää vajaaksi. Vaikutuksia esimerkiksi seuraaviin ryhmiin ei ole arvioitu riittävästi:

- Mielenterveys- ja päihdekuntoutujat
- Vammaiset henkilöt
- Pitkäaikaistyöttömät
- Nuoret ilman koulutusta tai työtä (NEET-ryhmät)
- Maahanmuuttajat ja turvapaikanhakijat

Monien näiden ryhmien kohdalla tukiehtoihin liittyvät velvoitteet ja sanktiot voivat lisätä syrjäytymistä ja palvelujen ulkopuolelle jäämistä, mutta tämä ei heijastu esityksen perusteluissa eikä vaikutustarkastelussa.

Esityksen oikeusvaikutusten ja yhdenvertaisuuden arviointi on puutteellista. Esityksessä ei ole käsitelty riittävästi:

- Perusoikeusvaikutuksia (esim. PL 19 §:n turva ihmisarvoiseen elämään ja PL 6 §:n yhdenvertaisuus)
- Alueellisia vaikutuksia: kuinka uudistus vaikuttaa eri hyvinvointialueilla, joissa palvelutarjonta ja asumisen kustannukset vaihtelevat merkittävästi
- Sukupuolivaikutuksia: esimerkiksi yksinhuoltajat ovat usein naisia ja erityisen haavoittuvassa asemassa tukialennusten yhteydessä

Esityksen pitkän aikavälin taloudellisia vaikutuksia ei ole arvioitu realistisesti. Esityksessä arvioidaan syntyvän 100 miljoonan euron säästöt julkiseen talouteen. Tämä arvio pohjautuu lähinnä oletettuun toimeentulotukimenojen pienenemiseen. Kuitenkin:

- Leikkaukset ja sanktiot voivat johtaa palvelutarpeen kasvuun muualla, kuten asunnottomuus-, päihde-, mielenterveys- ja lastensuojelupalveluissa.
- Syrjäytymisen lisääntyminen voi pitkällä aikavälillä vähentää työkykyä ja verotuloja sekä lisätä työkyvyttömyys- ja sosiaalikustannuksia.

Ehdotukset

Esitämme, että ennen lakiesityksen etenemistä:

- Tehdään erillinen lapsivaikutusten arviointi yhteistyössä sosiaalialan asiantuntijoiden ja lapsijärjestöjen kanssa.
- Laaditaan erillinen vaikutusarvio haavoittuvista ryhmistä, joka sisältää myös alueellisen ja sukupuolivaikutuksen tarkastelun.
- Arvioidaan laajemmin uudistuksen pitkän aikavälin kustannusvaikutukset ottaen huomioon ennaltaehkäisyn heikkeneminen ja syrjäytymisen seuraukset.

- Arviointien pohjalta suunnitellaan lieventävät toimet, kuten tuki- ja ohjauspalveluiden vahvistaminen sekä yksilöllisen harkinnan turvaaminen toimeentulotuessa.

Muu lausuntopalaute:

Esitys käsittelee perustoimeentulotukea aika kapeasti pelkkänä etuutena. Toimeentulotuen ollessa sosiaalihuoltoa, esitys sivuuttaa nämä elementit kokonaan tai ulkoistaa ne sivulauseissa kunnille ja hyvinvointialueille. Toimeentulotukilain kokonaisuudistus ei vaikuta pelkästään etuusjärjestelmän rakenteisiin, vaan sillä on merkittäviä seurauksia sosiaalityön roolille, aikuissosiaalityön toteutukselle ja asiakassuhteiden laadulle. Lisäksi esityksessä on sivuutettu kokonaisuuksia, joiden tarkempi käsittely olisi välttämätöntä oikeusturvan ja ennaltaehkäisevän työn näkökulmasta.

Uudistus muuttaa toimeentulotuen käytäntöjä suuntaan, jossa sosiaalityön mahdollisuudet vaikuttaa asiakkaan tilanteeseen kapenevat:

- Kelalla ei ole enää velvollisuutta ohjata asiakasta sosiaalihuollon palvelutarpeen arviointiin, vaikka perusosaa ollaan alentamassa. Tämä vaarantaa erityisesti niiden asiakkaiden tilanteen, joilla on palvelujen tarve mutta ei omaa kykyä tai tietoa hakeutua niihin.
- Sosiaalihuollon lakiin kirjattu palvelutarpeen arvioinnin velvoite (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, §36) jää osin merkityksettömäksi, jos kontaktia sosiaalipalveluihin ei synny.

Tämä kehitys heikentää sosiaalihuollon peruseriaatteita:

- Ammatillinen harkinta: tukipäätöksistä tulee teknis-hallinnollisia, kun sosiaalityön tilaa ja harkintaa ei käytetä.
- Asiakassuhteen rakentaminen: ennaltaehkäisevä työ ei toteudu, kun asiakkaat tulevat palveluihin vasta kriisitilanteessa.
- Palveluiden pirstoutuminen: yhteys esimerkiksi verkaneuvontaan, päihdekuntoutukseen tai asumisen tukeen voi jäädä syntymättä.

Useat esityksen kohdat vaikuttavat lapsiperheisiin, mutta niihin ei sisälly yhtenäistä, perhekeskeistä tarkastelua:

- Vanhempien perusosan leikkaukset, tukialennukset ja asumiskustannusrajoitukset heikentävät lasten arkea, turvallisuutta ja osallisuutta.
- Lapsen asema toimeentulotukijärjestelmässä jää epäsuoraksi, vaikka seuraukset voivat olla konkreettisia ja vakavia.
- Vanhemman sanktioista kärsivä lapsi jää ilman tunnistamista, tukea tai lieventäviä toimenpiteitä.

Tämä on vastoin lapsen oikeuksien ensisijaisuutta, joka edellyttää järjestelmällistä suojelua ja hyvinvoinnin tukemista.

Uudistuksessa korostetaan nuorten (alle 30-vuotiaiden) velvoitteita kouluttautua ja hakeutua työhön, mutta tukirakenteiden ja kuntouttavan otteen puuttuminen voi johtaa:

- Yksipuoliseen velvoittamiseen ilman riittäviä tukipalveluja.
- Sanktioihin, jotka heikentävät jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevien nuorten elämänhallintaa.
- Pitkittyvään toimeentulotuen alikäyttöön, jolloin ongelmat kasaantuvat ennen avun piiriin pääsyä.

Nuoren osallisuus, luottamus viranomaisiin ja kuntoutumispolut voivat vaarantua, jos järjestelmä kohtaa hänet ensisijaisesti valvottavana, ei tuettavana. Vaarana on, että nuorten asema heikentyy.

Ehdotukset

Esitämme, että:

- Kelalle palautetaan velvollisuus ohjata asiakas sosiaalihuollon palvelutarpeen arviointiin, erityisesti silloin kun kyseessä on perusosan alentaminen tai muu sanktio.
- Sosiaalityön roolia toimeentulotukijärjestelmässä vahvistetaan, ei kavenneta – tukipäätöksiä ei tule tehdä irti asiakkaan kokonaisvaltaisesta tilanteesta.
- Lapsiperheiden erityistarpeet kirjataan erikseen toimeentulotukea koskeviin säännöksiin, jotta lapsen etu voidaan järjestelmällisesti huomioida.
- Nuorten kohdalla velvoitteiden rinnalle tuodaan oikeus tukeen ja ohjaukseen, ei pelkästään hallinnollisia sanktiokeinoja.
- Sanktioiden vaikutuksia seurataan ja niiden käyttöä rajoitetaan tilanteissa, joissa asiakkaalla on todellinen este täyttää velvoitteet.

Hyvinvointialueisiin kohdistuvat vaikutukset

Toimeentulotukilain kokonaisuudistuksella on merkittäviä vaikutuksia hyvinvointialueiden toimintaan, vaikka perustoimeentulotuen myöntäminen säilyy edelleen Kelan vastuulla. Erityisesti täydentävän ja ehkäisevän toimeentulotuen, sosiaalityön kuormituksen ja palvelutarpeen arvioinnin näkökulmasta uudistus heijastuu suoraan hyvinvointialueiden lakisääteisiin tehtäviin ja resursointitarpeisiin.

Kasvava tarve täydentävään ja ehkäisevään toimeentulotukeen:

Esitetyt perusosan leikkaukset, ansiotulovähennyksen poisto ja tiukentuneet tukiehdot eivät poista asiakkaiden tarpeita, vaan siirtävät niitä perustoimeentulotuesta täydentävän ja ehkäisevän tuen puolelle. Tämä lisää hyvinvointialueiden kustannuksia ja asiakasmääriä, ilman että lisärahoitusta tai ohjeistusta on esitetty vastaavasti.

Sosiaalityön kuormituksen kasvu:

Uudistus lisää tilanteita, joissa asiakas tarvitsee yksilöllistä arviota toimintakyvystään tai palvelutarpeestaan esimerkiksi sanktioiden tai tuen epäämisen yhteydessä. Ilman selkeää ohjausta palveluihin asiakkaat voivat jäädä vaille tarvitsemaansa tukea. Tämä kasvattaa sosiaalityön painetta ja siirtää painopistettä ennaltaehkäisevästä työstä kriisityöhön.

Palvelutarpeen arvioinnin katvealueet:

Mikäli Kelan velvollisuus ohjata asiakkaita palvelutarpeen arviointiin poistuu tai kaventuu, vaarana on, että erityistä tukea tarvitsevat henkilöt jäävät vaille sosiaalipalvelujen apua. Hyvinvointialueet voivat kohdata asiakkaita vasta tilanteessa, jossa ongelmat ovat jo syventyneet.

Yhteistyöhaasteet rahoituksen ja vastuun jakautuessa:

Erityisesti 18–24-vuotiaiden kohdalla, joiden perustoimeentulotuen rahoitusvastuu siirtyy kunnille mutta palvelut säilyvät hyvinvointialueilla, korostuu tarve sujuvalle ja selkeästi sovitulle monialaiselle yhteistyölle. Hyvinvointialueiden rooli yhteensovittajana vahvistuu, mutta ilman selkeää ohjausta ja resursseja yhteistyön organisointi voi jäädä puutteelliseksi.

Asumisen, lastensuojelun ja kriisipalveluiden kuormittuminen:

Vuokrattojen tiukennukset ja määräajat muuttoon voivat johtaa lisääntyviin häätöihin ja asunnottomuuden kasvuun. Tämä kasvattaa painetta hyvinvointialueiden tarjoamiin asumispalveluihin, kriisimajoitukseen ja lastensuojeluun, etenkin jos lapsiperheiden asumisturva vaarantuu.

Yhteenvedona voidaan todeta, että toimeentulotuki uudistus siirtää osan julkisista kustannuksista ja asiakasvastuista valtiolta hyvinvointialueille. Tämä tapahtuu kuitenkin ilman vastaavaa resurssien tai henkilöstön vahvistamista. Uudistus uhkaa kasvattaa korjaavan työn tarvetta ja vaikeuttaa sosiaalityön mahdollisuuksia toimia suunnitelmallisesti ja ennaltaehkäisevästi. Kiristykset voivat tuoda mukanaan työturvallisuusriskin kasvua sosiaalipalveluissa, kun asiakkaat ovat epätoivoisia ja vihaisia tilanteensa takia.

Esityksessä on useita positiivisia puolia, kuten yksityiskohtaiset ja selkeät kirjaukset eri kohdissa. Esimerkkeinä voidaan mainita asumismenojen maksaminen suoraan vuokranantajalle, tulojen jaksottaminen sekä velvoite päivittää täydentävän/ehkäisevän toimeentulotuen ohjeet.

Penninkangas Tanja

Etelä-Pohjanmaan hyvinvointialue - Asiakasohjauksen ja sosiaalityön palvelualuejohtaja Päivi Saukko, palveluyksikköjohtaja Tytti Luoto ja vastuuyksikköjohtaja Taija Rantamäki sekä sosiaalihoitaja Tanja Penninkangas